

ISAAC GERVAISE, PRVI TEORETIČAR OPĆE EKONOMSKE RAVNOTEŽE

Zvonimir BALETIĆ*

Raspad merkantilističkih doktrina i pojava klasične škole političke ekonomije obično se povezuje s imenima Humea, Quesnaya i Smitha. Doista, jasnoća i uvjerljivost njihovih argumenata odigrale su značajnu ulogu u tom teorijskom prevratu. Međutim, detaljnija analiza razvoja teorijskih shvaćanja, koja su ušla u temelje klasičnog sistema političke ekonomije, ukazuje i na zasluge mnogih njihovih prethodnika, od Pettyja, Davenanta, Northa, Cantillona, da spomenemo samo najistaknutije.¹ Među njih svakako spada i Isaac Gervaise, čiji rad po radikalnosti svojih stavova i koherentnosti teorijskih argumenata predstavlja jedno od najvećih teorijskih dometa u epohi formiranja političke ekonomije kao znanosti. Po širini i sistematičnosti on je, istina, ispod Cantillonove razine, ali je isto tako činjenica da je Gervaise pisao barem desetak godina prije Cantillona i da nije isključeno da je Cantillon njegov rad poznao.

Isaac Gervaise se malo spominje u povijesti ekonomske misli. Njegov jedini esej *The System or Theory of the Trade of the World* (Sistem ili teorija svjetske trgovine) objavljen je u Londonu 1720. godine, u vrijeme velikih ekonomskih i financijskih lomova.² Kako je esej primljen u tadašnjim stručnim krugovima ništa se ne zna, pogotovo što u to doba pisci nisu imali običaj da rado navode tuđa djela. Esej je zatim pao u zaborav, dok ga nakon više od dva stoljeća nije ponovo otkrio i rehabilitirao profesor Jacob Viner sa Čikaškog sveučilišta u svojoj danas već klasičnoj knjizi *Studies in the Theory*

* Ekonomski institut, Zagreb.

¹ Vidi J. A. Schumpeter, *Povijest ekonomske analize*, Informator, Zagreb 1975, osobito dio II, glava 4, 6 i 7.

² Radi se o kratkom eseju (24 stranice), koji je objavljen kao posebna knjižica. Esej je vjerojatno bio malo poznat i pitanje je koliko su se njime koristili drugi ekonomski pisci. U njemačkoj literaturi je na nekoliko mjesta spomenut, ali je po stvarnoj vrijednosti postao poznat tek nakon Vinerove ocjene iz 1937. godine, premda ni tada u svim njegovim aspektima. Široj stručnoj javnosti postao je dostupan tek nakon Leticheova izdanja s Vinerovim predgovorom (Johns Hopkins Press, Baltimore 1954). U ovom radu služimo se našim prijevodom Leticheova izdanja (s Leticheovim biografskim esejom o Gervaiseu i Vinerovim predgovorom), koji je objavljen u *Ekonomskom pregledu* br. 7—8, Zagreb 1984. godine.

of *International Trade*.³ Idući Vinerovim tragom Schumpeter je u svojoj *Povijesti ekonomske analize*⁴ dao Gervaiseu visoko mjesto, a profesor John M. Letiche je utvrdio pravi identitet autora i dao mu počasno mjesto u modernoj raspravi o bilanci plaćanja.⁵ Na ovaj način Gervaiseu je vraćeno zasluženno mjesto u povijesti razvoja ekonomske misli općenito, a posebno u povijesti razvoja teorije međunarodne trgovine. Ipak, još uvijek je Gervaise slabo poznat širem krugu ekonomskih teoretičara, premda vrijeme nastanka i kvaliteta njegovog rada zaslužuju veći interes.

Gervaise je rođen u Parizu oko 1680. godine u obitelji francuskog hugenota. U nesigurno vrijeme za francuske protestante, upravo pred ukidanje Nanteskog edikta, Gervaiseova obitelj se odselila u Englesku i nastanila u Londonu, gdje se 1698. naturalizirao. Obitelj se bavila trgovinom svile, pa je taj posao preuzeo i Isac, usput se baveći i crkvenim poslovima. Umro je u Londonu 1739. godine.⁶

Isaac Gervaise je izgleda bio uspješan trgovac sa širokim znanjem i neposrednim iskustvom u međunarodnoj trgovini. Njegovi poslovni interesi bili su vezani uz Kraljevsko satensko društvo, koje je proizvodilo satensku svilu, uživajući uobičajene merkantilističke povlastice. No njegov interes za teorijska pitanja nisu bila inspirirana njegovim poslovnim interesima. Godine 1720. Društvo je izgubilo povlastice, upravo u vrijeme kad je Gervaise objavio svoj esej u kojem zastupa načelo slobodne trgovine. Vjerojatno to daje objašnjenje njegove aluzije u predgovoru eseju, kako njegov sistem »ima nesretnu sudbinu da se pojavi u vrijeme kada bih ja sam mogao željeti da bude pogrešan«,⁷ tj. kad bi mogao željeti da zadrži monopolističku povlasticu.

Vrijeme, u kojem je živio i djelovao Gervaise, bilo je vrijeme raspada feudalnih odnosa i institucija i uspostavljanja kapitalističkih odnosa na osnovi brzog širenja trgovine i manufakture. Industrijska revolucija još nije bila počela, ali su ekonomske promjene, koje su bile u toku, već predstavljale pripremni stadij za opći prevrat u tehnološkim i ekonomskim odnosima. Naime, ekspanzija unutrašnjih i međunarodnih tržišta omogućila je masovnu proizvodnju i stvorila složenu trgovačku mrežu, koja je omogućavala brzu cirkulaciju roba i kapitala na cijelom evropskom kontinentu, te veze s Istokom i američkim kolonijama. U takvom razvoju Engleska je prednjačila pred drugim evropskim državama. Koristeći se svojim povlaštenim položajem u svjetskoj trgovini Engleska je privlačila kapital i poduzetnike iz drugih zemalja, osvajajući nove proizvode i tehnike proizvodnje. Sve veće nepoljoprivredno stanovništvo zahtijevalo je i porast uvoza hrane, kao i napuštanje tradicionalnih oblika poljoprivredne proizvodnje. Zemljište je postalo predmetom trgovačkih transakcija i znatnih ulaganja kapitala.

³ J. Viner, *Studies in the Theory of International Trade*, Harper and Brothers Publishess, New York — London 1937.

⁴ J. A. Schumpeter, op. cit., str. 303—304 i 310—311.

⁵ Vidi Uvod u izdanje Gervaisea, knjigu Y. M. Letiche, *Balance of Payments and Economic Growth*, Augustus M. Kelley, Clifton (1975, gl. 2).

⁶ Vidi detaljnije u Leticheovu *Uvodu* u Gervaisea, *Ekonomski pregled*, 7—8/1984.

⁷ Sistem ili teorija svjetske trgovine, *Ekonomski pregled*, loc. cit., str. 385.

Mijenjao se i karakter proizvodnih odnosa. Stari sistem cehova raspadao se pred naletom poduzetničke organizacije proizvodnje na osnovi najamnog rada. Taj opći proces ekonomske ekspanzije bio je praćen i uspostavom modernog kreditnog sistema. Razvio se i moderni bankovni sistem koji je uspostavom Engleske banke (1696) dobio svoj integrirani izraz. Oblici poslovne organizacije su se ubrzano mijenjali kako su zahtjevi za sve većim obujmom kapitala za pojedina poduzeća nametali potrebu ortaštva i dioničkih društava.

Pravni i institucionalni okviri privredne aktivnosti nisu se uvijek paralelno mijenjali s ekonomskim razvojem. Još je uvijek vladalo uvjerenje da se ekonomska aktivnost mora strogo kontrolirati. Apsolutna monarhija, koja je proizašla iz krize feudalnog poretka, nije dopuštala slobodnu inicijativu pojedincima, postavljajući se u ulogu zaštitnika općeg interesa. Državna kontrola bila je još uvijek vrlo izrazita. No autoritet države u ekonomskim poslovima je slabio na očividnoj nesposobnosti da efikasno kontrolira i usmjerava ekonomski život. To je osobito došlo do izražaja u Engleskoj u kojoj su politički i vjerski neredi kroz cijelo sedamnaesto stoljeće ne samo rušili vjeru u svemoć države, nego su oduzeli i sam politički legitimitet apsolutnoj monarhiji. Rastući utjecaj poduzetničke klase slabio je tradicionalna ograničenja i sve više afirmirao individualizam i slobodnu trgovinu.⁸

U oblasti međunarodnih trgovačkih odnosa državna kontrola najčvršće se održavala. Nepovjerenje i surevnjivost između nacionalnih država pothranjivale su njihovo neprijateljstvo i otvorene sukobe. Kontrola međunarodne trgovine bila je vođena više motivima ekonomskog rata nego razvijanja korisne suradnje. Države su razvile vrlo razrađen sistem ograničenja vanjske trgovine koji je služio zaštititi domaće proizvodnje i zaposlenosti. U Gervaiseovo vrijeme merkantilistička praksa u toj oblasti bila je još u punoj snazi, premda su ekonomski argumenti za nju postojali sve manje uvjerljivi. Treba samo podsjetiti da je i Engleska tek krajem osamnaestog stoljeća bitno smanjila merkantilistička ograničenja, a da je tek u drugoj četvrtini devenaestog stoljeća, napuštanjem žitnih zakona, definitivno prihvatila politiku slobodne trgovine u međunarodnim odnosima. Znanost je u tom pogledu daleko prednjačila pred politikom: gotovo stoljeće i po bilo je potrebno da teorijski argumenti za slobodnu trgovinu budu prihvaćeni u praksi međunarodne trgovine i to u zemlji koja je u tom razdoblju bila ekonomski u neprikosnovenom vodstvu.

U tom kontekstu možemo suditi i o Gervaiseovoj hrabrosti da još 1720. godine odlučno i bezrezervno zastupa načelo slobodne trgovine i u međunarodnim odnosima. Istina, on u tome nije bio prvi, tridesetak godina prije njega to su zastupali North i Davenant. Mandeville je početkom osamnaestog stoljeća u svojoj *Basni o pčelama* izrugivao sistem merkantilističkih ograničenja, ali je naišao na oštro odbijanje ne samo merkantilističkih tradicionalista, nego i pisaca sklonijih utilitarističkom individualizmu.⁹ Gervaise stoga dobro zna da će

⁸ Vidi J. Viner, op. cit; J. A. Schumpeter, op. cit; M. H. Dobb, Studije o razvoju kapitalizma, Naprijed, Zagreb 1961; S. Štampar, Ekonomisti 17 i 18 stoljeća, Kultura, Zagreb 1952.

⁹ Vidi J. A. Schumpeter, op. cit.

se njegov »sistem činiti novim i suprotnim dosad općenito prihvaćenim shvaćanjima«,¹⁰ ali ne samo po samom načelu, nego i po radikalnosti s kojom ga zastupa, koja nije bila karakteristična ni za Northa i Davenanta. Osim toga on svoj stav temelji na strogo izvedenim teorijskim zaključcima što je bitno različito od Mandevilleova čisto literarnog pristupa. Kao trgovac angažiran u zaštićenoj proizvodnji i trgovini svilom, Gervaise je mogao naći i osobni interes da brani merkantilistička ograničenja, ali se on uzdiže iznad vlastitog interesa, zastupajući slobodnu trgovinu na temelju teorijskog uvjerenja i općeg interesa koji mu je pretpostavka.¹¹

Jedan od Gervaiseovih neposrednih motiva pisanja svog eseja je i tadašnja rasprava o novcu i kreditu, koja je svoj ekstremni oblik dobila u financijskim projektima Johna Lawa. Iako on poimence ne spominje nikoga, njegova napomena u predgovoru da »kroz niz prošlih godina neki evropski narodi naduvavaju svoj kredit do golemog obujma, kao da žele da jedan drugog preteknu i kao da trgovina i kredit nemaju granica«¹² očevidno se mora odnositi i na Lawove projekte u Francuskoj kao i na njegova shvaćanja. Polemička namjera Gervaisea je neosporna: on izričito kaže da mu je »namjera u ovoj raspravi da pokaže (m) pogubne posljedice neprirodne upotrebe kredita«,¹³ a za to nije mogao odabrati povoljnije vrijeme od godine kada su Lawovi pothvati završili posvemašnjim krahom. Gervaise se prema Lawovim teorijama odnosio s krajnjom skepsom, po čemu je vrlo blizak Cantillonu. Ne zna se da li se Gervaiseov esej pojavio prije ili poslije Lawova kraha, ali se čini da se Gervaise duže spremao da kritički odgovori na shvaćanja da novac i kredit povećavaju obujam trgovine (Law, Potter).¹⁴

Gervaiseov esej je izrazito teorijskog karaktera, te nije motiviran obranom konkretnih interesa niti tekućim zbivanjima. On se svijesno ograničava na teorijske iskaze, do te mjere da ne uzima ni konkretne primjere. I naslovom želi naglasiti teorijski i sistematski karakter rasprave. Ovo je potrebno imati u vidu kod interpretacije njegovih pojedinačnih iskaza; naime ne može ih se uzeti kao slučajne i nedovoljno osmišljene izjave, nego kao elemente svijesno građenog teorijskog sistema, čak i onda kada su ostale nepotpune ili nedovoljno

¹⁰ Gervaise, *Sistem*, op. cit., str. 385.

¹¹ Viner ističe ovu činjenicu, koja se inače rijetko susreće kod Gervaiseovih suvremenika. Vidi Vinerov predgovor Gervaiseu.

Posebna okolnost, koja je za Gervaisea bila nepovoljna, jest i ta da je on pisao neposredno nakon Utrechtskog mira između Engleske i Francuske (1713) i oštre političke borbe oko njegovih trgovačkih klauzula. Zastupnici merkantilističkih i protekcionističkih shvaćanja odnijeli su u toj borbi političku pobjedu, što je doprinijelo afirmaciji i jačanju merkantilističke doktrine i prakse. Trgovački krugovi, kojima je pripadao i Gervaise, mahom su stajali na merkantilističkim pozicijama, dok su liberalnija shvaćanja zastupali predstavnici zemljoposjednika. To je dovelo i do zaoštavanja odnosa između trgovačke i zemljovlasničke klase. Trebalo je mnogo hrabrosti i čvrstine uvjerenja da se u takvom momentu izade sa novim i radikalnim stavovima u korist slobodne trgovine, kao što je učinio Gervaise.

¹² Gervaise, *Sistem*, str. 85.

¹³ Ibid.

¹⁴ Law je svoja shvaćanja izložio već 1705. godine u *Money and Trade Considered*, a Potter 1650. godine u *The key to wealth*.

jasne. U tom se smislu on razlikuje od nekih ranijih pisaca čije su teorijske izjave davane u raspravama o konkretnim problemima i kada nije uvijek jasno kako se takve izjave moraju uklapati u cjelovitija teorijska shvaćanja. Kod Gervaisea je stvar jasna; njemu je izgradnja teorijskog sistema primarna zadaća i svaka tvrdnja toj je zadaći podvrgnuta. Zato nam se čini da nije bez osnova ocjena Foxwella da je Gervaiseov esej »jedan od najstarijih formalnih sistema političke ekonomije«,¹⁵ premda se radi o tekstu koji ne prelazi obujam kraćeg časopisnog članka.

Naravno, pitanje prvenstva u formiranju teorijskog sistema političke ekonomije ostaje otvorenim, s obzirom na to da takav sistem nije djelo jednog čovjeka, nego postupne i kumulativne izgradnje u kojoj je sudjelovao veći broj ekonomskih pisaca i da je teško odrediti kada rasprava o ekonomskim pitanjima prerasta u cjelovit teorijski sistem. Gervaiseova rasprava zaustavlja se na ograničenom broju pitanja, premda temeljnih, političke ekonomije, pa se njegov doprinos ne može izjednačavati sa onim Cantillona, Quesnaya, Steuarta ili Smitha, s čijim imenima se povezuje nastanak političke ekonomije kao znanosti, premda Gervaiseu pripada počasno mjesto, s obzirom da je od njih ranije pisao i posebno ako bi se pokazalo da su se oni njime i služili.¹⁶ Zanimljiva je činjenica da su gotovo svi važniji teorijski ekonomisti na razne načine djelovali u englesko-francuskim relacijama (Petty, Cantillon, Hume, Steuart, Turgot, Smith), a ni Gervaise u tom pogledu nije iznimka.¹⁷

Gervaise uvodno ističe svoje neslaganje s prethodnicima, pri čemu očevidno ima u vidu merkantiliste, a u pogledu kredita vjerojatno i Lawa i Pottera.¹⁸ Ipak on kao cilj trgovine uzima zlato i srebro, vjerojatno u njihovoj funkciji bogatstva, ali ne priznaje da bi zlato i srebro mogli biti uzrok trgovine. To ne može biti ni kredit. Dapače, kredit za trgovinu ima štetne posljedice, on uništava svrhu nacionalne trgovine i svojom raspravom to želi izričito pokazati.¹⁹

Temeljni uzrok trgovine iz kojeg on izvodi načela svog sistema je za Gervaisea »prirodna sklonost čovjeka« da želi doći do potrebnih i ugodnih stvari, a to može postići samo radom.²⁰ Ali čovjek pri-

¹⁵ Bilješka H. S. Foxwella u katalogu Kress Lebrary na Harvardu. Bilješku su citirali Viner i Schumpeter.

¹⁶ Cantillon je 1720. bio vrlo angažiran, i teorijski i praktično, protiv Lawa, pa je vjerojatno da je poznavao i literaturu koja se upravo u to vrijeme pojavila, sa stavovima vrlo sličnim onima koje je on kasnije iznio protiv Lawa.

¹⁷ Ova je činjenica posebno zanimljiva jer izgleda da je za teorijsko mišljenje potrebno imati pred sobom više od iskustva samo jedne zemlje. Praksa Engleske i Francuske bitno se razlikovala, pa je to davalo poticaja za komparaciju i šira uopćavanja. U ovoj grupi ekonomista po svojoj širini poznavanja prakse i prilika mnogih zemalja posebno se ističu Cantillon i Steuart.

¹⁸ Potter i Law izričito su tvrdili da obilje novca u prometu povećava obujam proizvodnje i trgovine. Papirni novac, koji ima istu funkciju kao i metalni novac, ima iste posljedice za proizvodnju i trgovinu, pa prema tome njegovo povećanje u opticaju dovodi do povećanja trgovine i bogatstva.

¹⁹ O ovom aspektu Gervaiseove misli raspravljat ćemo kasnije.

²⁰ U usporedbi sa Smithom, koji uzrok trgovini vidi u »prirodnoj sklonosti« ljudi da razmjenjuju, Gervaiseovo objašnjenje trgovine je svakako mnogo realističnije.

rodno voli svoju dokolicu, a posjedovanje veće količine potrebnih i ugodnih stvari smanjuje njegovu želju za njima i dopušta mu da manje radi. S manje rada smanjuje se i njegova imovina što opet povećava potrebu da radi. Prema tome njegova želja za dobrima je glavna opruga koju rad drži u pokretu, dok ga njegova želja za dokolicom stalno u tome ograničava i vraća prema ravnoteži rada i dokolice.²¹ Ravnoteža rada i dokolice nije jednom za uvijek data, ona se ostvaruje preko stalnih kolebanja, »vibracija« kao što Gervaise kaže. Iako Gervaise još ne pravi razliku između želje i potražnje, a ponudu svodi na ponudu rada,²² ipak ovdje imamo rudimentarnu teoriju ponude i potražnje, koja mu daje temeljni mehanizam ravnoteže. Svoj mehanizam ravnoteže on dakle izvodi iz »osnovne sklonosti čovjeka«, iz ljudske prirode, a ne iz djelovanja društvenih institucija, što mehanizmu ravnoteže osigurava automatsko djelovanje.²³

Svoj mehanizam ravnoteže ne primjenjuje samo na ponašanje pojedinca nego i na društvo, u kojem također postoji ravnoteža između bogatih i siromašnih, onih koji nude rad i onih koji ih zapošljavaju. Proizvodnja se stalno odvija, uz određena kolebanja, u podjednakim proporcijama. Kontradiktorne težnje čovjeka za bogatstvom i lagodnim životom i u društvu u cjelini je osnovni motor proizvodnje i ujedno mehanizam ravnoteže.

Iza ovakve teorije očevidno stoji određeno shvaćanje ljudske prirode, koja nagovještava hedonističku filozofiju Benthama i klasične škole, a u nekim elementima i »račun užitka i bola«, odnosno analizu korisnosti neoklasične škole. Istina, njegova terminologija je još nerazvijena, još uvijek nije jasna razlika između rada i proizvodnje, između funkcije »bogatih« kao potrošača i njihove funkcije kao poslodavaca, ali osnovne ideje su već jasno izložene. Nepreciznosti tog karaktera nisu svojstvene samo Gervaiseu, nego i ostalim piscima njegova doba, budući da se u relativno skućenim oblicima kapitalističke proizvodnje koje on ima pred očima, ove razlike nisu još jasno diferencirale. Proizvodnja u malim razmjerima i s neznatnim sredstvima za rad naprosto se nameće kao rad, radni proces, a da se rad kao specifična radna usluga najamnih radnika još ne nameće svijesti kao samostalni proizvodni faktor, suprostavljen drugim faktorima.²⁴ Zato moramo biti oprezni pri čitanju Gervaisea i točno utvrditi u kojem smislu on pojedine pojmove upotrebljava, jer oni nisu uvijek jednoznačni.

Gornje nepreciznosti ne umanjuju snagu s kojom Gervaise ističe primat radnog načela: samo radom se dolazi do željenih stvari. Ovo načelo on radikalno ističe ne samo za pojedince, nego i narode u međunarodnoj zajednici. Unatoč očevidno suprotnih činjenica i povijes-

²¹ Ovdje je jasno implicirano načelo promjenljive marginalne korisnosti, ali je primjenjeno ne toliko na pojedinačno dobro, nego na dohodak. Zato on kasnije neposredno prelazi na pitanje opće ravnoteže, a da vrijednost pojedinih dobara i strukturu ponude prethodno ne objašnjava.

²² Iako u Gervaisea rad može značiti i proizvod.

²³ U tom smislu on je izravni preteča Smitha i njegove »nevidljive ruke« koja proizlazi iz prirode ljudskog ponašanja a ne iz oblika ekonomske organizacije društva.

²⁴ E. A. J. Johnson, *Predecessors of Adam Smith*, New York, Prentice-Hall, 1937.

nog iskustva, on odlučno ističe »da sve stvari u svijetu pripadaju svim ljudima«, pojedinim uživaj zajednicama ljudi proporcionalno njihovom broju.²⁵ Kod Gervaisea to nije samo moralno načelo socijalne pravde, nego objektivni rezultat realne međunarodne suradnje kroz trgovinu. Naime, »sve što je nužno ili korisno ljudima proizvod je njihova rada«,²⁶ a kako svi ljudi rade u prosjeku sa sličnom efikasnošću, onda je i njihov proizvod proporcionalan njihovom broju. Iako on to izričito ne kaže, posve se prirodno nameće zaključak da i omjeri razmjene između proizvoda onda moraju odgovarati uloženom radu, bilo u odnosima pojedinaca bilo naroda, što je temeljna postavka radne teorije vrijednosti. Iako on kasnije govori o okolnostima koje mogu dovesti do drugačijih odnosa razmjene, nema nikakve sumnje da Gervaise radnom načelu daje primat i središnje mjesto u svojoj teoriji.²⁷

Gervaiseov stav nije bio posve nov. Zastupali su ga brojni raniji pisci, posebno Petty. U tom svom jednostavnom obliku radna teorija vrijednosti u uvjetima nerazvijenih oblika rada i proizvodnje najlakše se nameće svijesti. Tamo gdje se sredstva za proizvodnju još ne pojavljuju kao osamostaljeni faktor proizvodnje, organizacije proizvodnog procesa i distribucije dohotka, tamo se i proizvodnja prvenstveno pojavljuje kao rad, kao proces rada koji još nije razvio svoje unutrašnje suprotnosti. Istina kapitalistički oblik proizvodnje već je u Engleskoj bio dominantan, ali su razmjeri proizvodnje i veličina sredstava, osim u velikom zemljoposjedu, bili relativno mali u odnosu prema radnom angažmanu. Razlike u proizvodnosti rada na osnovi razlika u količini i kvaliteti sredstava bile su također relativno male. Zato se i Gervaiseov radikalizam više može objasniti relativno nerazvijenim proizvodnim snagama, nego li njegovom eventualnom socijalističkom orijentacijom (kao što uostalom to vrijedi i za Pettyja, Barbona, Boisguilleberta i druge, koji su zastupali slične ideje).

Istina, Gervaise ističe druge razloge koji mogu dovesti do odstupanja od proporcionalnosti broja stanovnika jedne zemlje i njezina udjela u svjetskom bogatstvu. To su prirodne razlike u položaju pojedinih naroda prema međunarodnim tržištima. Tako on kaže: »Kada god spomenem količinu stanovnika, uvijek pretpostavljam poseban obzir koji valja imati prema položaju i razmještaju raznih zemalja u svijetu; ista količina stanovnika ne proizvodi isti učinak u svim zemljama, ovisno o razlici u njihovom razmještaju.«²⁸ Ova misao je osnova za njegovu formulaciju položajne rente. Ipak, on načelu rente daje sekundarno značenje, neosporno smatrajući da je rad dominantno načelo međunarodne raspodjele bogatstva i novca.

²⁵ Gervaise, *Sistem*, 386.

²⁶ Ibid.

²⁷ »Sve stvari u svijetu pripadaju svim ljudima, bogatim i siromašnim uzetim zajedno, polovina stvari polovini ljudi, četvrtina četvrtini i tako dalje, razmjerno količini ljudi, po razumu sve što je potrebno i korisno ljudima proizvod je njihova rada; a kako svi ljudi rade sav rad svijeta, polovina njih može raditi samo polovinu rada, i tako dalje razmjerno količini.« (str. 386). U tako sažetom i krajnje jednostavnom obliku načelo radne vrijednosti nikad ni prije ni poslije Gervaisea nije primijenjeno na međunarodne odnose. Da nema nikakve sumnje o izjednačavanju rada raznih naroda, proporcionalno njihovom broju svjedoči i njegova slijedeća misao: »Narodi svijeta, u pogledu trgovine, samo su određene količine ljudi...«

²⁸ Ibid, str. 386.

Gervaise je potpuno svjestan da on razmatra robnu privredu, u kojoj ni proizvodi ni rad nisu neposredno vrijednosti, da oni postaju vrijednosti samo u razmjeni za novac. Vrijednost nije, dakle, neka objektivna i apsolutna veličina, nego je ona omjer u kojem neka stvar stoji prema zlatu i srebru, relacija između stvari. Nužnost razmjene za novac je tolika, da Gervaise smatra izražavanje stvari u zlatu i srebru drugim imenom za stvari, za razliku od njihova prvotnog imena, koje upućuje na njihova posebna svojstva. Sve se stvari, prema tome, nužno imenuju u zlatu i srebru, pa on zlato i srebro naziva realnim nazivnikom (denominatorom) svih stvari.²⁹

Zašto je izražavanje u zlatu i srebru tako neophodno? To nije zato, kaže Gervaise, što zlato i srebro služe da se njima iskazuje vrijednost nego oni »sa sobom nose i pravo ili zahtjev po volji na sve potrebne stvari«,³⁰ dakle, oni su univerzalna kupovna moć, koja se po volji može pretvoriti u bilo kakva realna dobra. Zato ljudi nastoje sebi privući zlato i srebro ne kao vrijednosti po sebi, nego kao nosioce univerzalnog prava na raspolaganje svim dobrima u ljudskoj zajednici, razmjerno njihovom posjedu. Svrha ili cilj trgovine jest da netko sebi privuče zlato i srebro, kaže Gervaise, ali ovoj njegovoj izjavi ne treba davati uobičajeno merkantilističko značenje, da su zlato i srebro jedino bogatstvo, nego je treba tumačiti u smislu nužnosti da se realna i posebna dobra pretvore u univerzalnu kupovnu moć što je pretpostavka svake robne proizvodnje.

Zlato i srebro mogu se steći, kao i druga dobra, samo radom, jer svaki pojedinac i svaki narod teži istom cilju da sebi privuče što više novca, a to se može postići samo radom i ponudom proizvoda za novac. »Narod prirodno može privući i zadržati za sebe samo toliki dio realnog nazivnika svijeta koliki je razmjernan količini stanovnika, jer se ... rad svakog naroda stalno suprostavlja cijelom radu ostalog dijela svijeta.«³¹ Prema tome, međunarodna raspodjela realnog novca regulirana je istim mehanizmom kao i raspodjela realnih dobara, tj. radom. Kao što je marginalna korisnost dobara varijabilna, tako je varijabilna i marginalna korisnost novca, na taj način što oni koji imaju više novca manje nastoje da ga privuku, a oni koji imaju manje novca imaju veću želju da ga privuku, pa međunarodna trgovina predstavlja i mehanizam distribucije novca koji osigurava stalnu tendenciju prema ravnoteži.³²

Međutim, koliko god da je zlato i srebro cilj trgovine, Gervaise ne priznaje da bi promjena njihove količine utjecala na povećanje obujma trgovine ili da bi mijenjala sklonost ljudi prema trgovini. On ovdje direktno odgovara Potteru, Lawu i drugim merkantilistima koji su zastupali suprotno stajalište. Prema njemu, »Vrijednost ili omjer svih korisnih ili potrebnih stvari prema zlatu i srebru stoji u od-

²⁹ »Svrha ili cilj trgovine jest da netko sebi privuče zlato i srebro, koje ja nazivam velikim realnim mjerilom ili nazivnikom realne vrijednosti svih stvari.« Ibid., str. 386.

³⁰ Ibid., str. 385.

³¹ Ibid., str. 386.

³² »...Kako čovjek prirodno voli svoju ugodnost, posjed dijela zlata i srebra smanjuje njegove želje i uzrokuje da on manje radi; što daje onom tko ima mali ili nikakav posjed (i prema tome održava u cjelini njegovu želju) priliku da svojim radom zauzme njegovo mjesto« (str. 385).

nosu prema količini zlata i srebra koja postoji u svijetu, tako da što je više zlata i srebra u svijetu to će veća biti vrijednost stvari.«³³ Ovo je jedna od klasičnih formulacija kvantitativne teorije novca, koja razinu cijena neposredno čini ovisnom o količini novca u obrnuto proporcionalnom omjeru. Argumentat nije nov, izložio ga je već Locke,³⁴ ali ga Gervaise ovdje koristi u širem teorijskom kontekstu i s jasnom praktičnom namjerom. Naime, ako razina proizvodnje i trgovine ne ovisi o količini novca, onda je i merkantilistička opsjednutost novcem i izvozom besmislena. Svaka zemlja, po Gervaiseu, razvija svoj proizvodni kapacitet prema broju svog stanovništva i svom geografskom položaju. Postoji »prirodna« raspodjela proizvodnih resursa zemlje među različite namjene, a novac tu ima posve pasivnu ulogu. Svaki pokušaj da se svijesno manipulira novcem ne daje željene rezultate.

Kolebanja u međunarodnoj raspodjeli novca (zlata i srebra) moguća su i ona dovode do promjena u pravcima međunarodne trgovine, ali samo privremeno, do uspostavljanja nove ravnoteže. Uzrok tih kolebanja su u kolebanjima količine rada koju neka zemlja ostvaruje. Promjene stanovništva, ratovi koji dovode do odvajanja stanovništva od rada i slični uzroci mogu dovesti do odljeva novca iz zemlje prema drugim zemljama čija se količina rada nije promijenila. Ali kada jedan narod privuče više novca nego što je njegov prirodni udio, a prestane uzrok tog privlačenja, on ne može zadržati taj višak, jer u tom slučaju potražnja za dobrima je veća od ponude, druge zemlje počinju u većoj mjeri izvoziti u tu zemlju, a količina novca u zemlji se smanjuje i pada na njegov »prirodni« udio. »Tako kako rad privlači svjetski nazivnik tako i taj nazivnik privlači rad iz svijeta; tako da ako je poseban nazivnik nekog naroda veći nego što je njegov pravi udio, on će vući od drugih naroda dio rada razmjerno tom suvišku, a ako je njegov nazivnik manji nego što je njegov pravi udio, to će privući dio zlata i srebra razmjerno razlici do njegova pravog udjela.«³⁵

Prema tome, iako količina zlata i srebra ne utječe na razinu proizvodnje i trgovine u zemlji, nego samo na razinu cijena, ipak razlike u cijenama između zemalja neće ostati bez posljedice na njihove trgovinske odnose. Aktivira se mehanizam ujednačavanja udjela pojedinih zemalja u svjetskom novcu, promjenom pravaca i intenziteta međusobne trgovine. U tom posrednom smislu količina novca nije neutralna, ali njezin efekat može imati tek privremen karakter, osim u slučajevima trajnih promjena odnosa u količini rada ili posebnih odnosa dviju zemalja, kada je jedna zemlja zbog bilo kojeg razloga dužna drugoj zemlji besplatno davati jedan dio svog proizvoda.³⁶ Bogati rudnici zlata i srebra u nekim zemljama djeluju tako da privlače dobra iz drugih zemalja, razmjerno povećanju njihovih prihoda iznad njihova prirodnog udjela, a to će djelovati tako dugo dok se takvo njihovo bogatstvo održava.³⁷

³³ Ibid, str. 385.

³⁴ John Locke, *Some Considerations on the Lowering of Interest* (1691).

³⁵ Gervaise, *Sistem*, str. 386.

³⁶ Gervaise navodi primjer kad je jedna zemlja dužna drugoj plaćati tribut ili vraćati dugove. Vidi str. 393—94.

³⁷ Ibid, str. 386.

Zlato i srebro Gervaise naziva realnim nazivnikom, ali uz taj realni novac postoji i kredit koji obavlja istu funkciju kao i novac. Međutim, kredit nema samostalne vrijednosti, nego je dobiva samo u kombinaciji s realnim novcem. Prirodna je sklonost čovjeka da daje kredit, pa se ukupni novac u jednoj zemlji povećava za određenu proporciju, koja je slična kod svih naroda.

Ali kredit se može stvarati po volji, za razliku od realnog novca. Što će se dogoditi ako se u jednoj zemlji poveća kredit preko njegove prirodne mjere? Porast kredita djelovat će tako kao da je ta zemlja povećala svoju količinu zlata i srebra, unutrašnja potražnja će se povećati, pa će jedan dio povećanja novca, ali samo u zlatu i srebru, privući rad drugih zemalja. Izvoz te zemlje će opasti, a time i priliv novca iz drugih zemalja. Obrnuto, ako neka zemlja smanji udio kredita u svom nacionalnom novcu, ona će jače privlačiti zlato i srebro iz drugih zemalja. Prema tome, kolebanja udjela kredita u nacionalnom novcu dovodi do promjena trgovinskih tokova između zemalja koji se izravnavaju preko trgovinske bilance zemlje.

Ako se kolebanja veličine novca u zemlji događaju samo zbog trgovine, tada ta kolebanja ne mogu biti velika niti trajna, jer manjak novca u zemlji privlači novac iz drugih zemalja, a višak novca u zemlji dovodi do njegova odljeva u druge zemlje. Ali može se dogoditi da razlika između priliva i odliva novca zbog nekog posebnog razloga poprimi veće razmjere i da se trajno održava. Ako dođe do naglog porasta kredita u zemlji, uvoz će se također naglo povećati bez odgovarajućeg porasta izvoza, a razlika će se namiriti izvozom zlata i srebra. Ako je taj odliv zlata i srebra tako velik da u zemlji ostane premali dio zlata i srebra da služi kao osnovica nacionalnom novcu, zemlja bi morala izvesti jedan dio svog kapitala. Kredit bi se morao uskladiti s preostalim dijelom zlata i srebra, i nova ravnoteža bi se uspostavila na nižoj razini. Na ovaj način dogodilo bi se samo to da je jedan narod privremeno živio iznad onog što mu prirodno pripada, ali uvijek na štetu svog novca, kapitala i rada. Nijedan narod ne može silom održavati veći udio u ukupnom proizvodu svijeta iznad onog što mu po prirodi pripada. A po prirodi mu pripada samo ono što svojim radom može da održava.

Pokušaj da se umjetnim održavanjem nacionalnog novca putem kredita i dalje održava razina potražnje u zemlji vodi u kumulativni proces degradacije: stranci, izloženi sve većem riziku poslovanja s dotičnom zemljom, odvrću se od poslova s njom i prestaju je kreditirati, što dalje povećava cijene u zemlji zbog nesmanjene potražnje. Oni stranci koji i dalje zadržavaju veze s tom zemljom, zahtijevat će za sebe još povoljnije uvjete razmjene, što domaće proizvođače vodi u smanjene profite, gubitke i smanjivanje poslova. Tako se umjesto rasta proizvodnje i trgovine time privreda zemlje dovodi u stagnaciju i propadanje.³⁸

Gervaise zato preporuča krajnji oprez u korištenju kredita. On priznaje da je kredit opravdan do određene mjere, ali ako tu mjeru pređe on djeluje protiv interesa naroda i umjesto dobitka od trgovine izaziva gubitak. Iako prirodna mjera novca nije određena, ona zavisi od količine novca u svijetu i od broja stanovnika zemlje te se može

³⁸ Ibid, str. 389.

dostići trgovinom s drugim narodima. Ta mjera u krajnjoj liniji zavisi od rada jednog naroda. Kada izvanredni događaji ili posebni propisi ne bi remetili normalne tokove svjetske trgovine, narodi svijeta bi postigli ravnotežu u skladu s veličinom svog stanovništva. Ako jedan narod stalno održava negativnu trgovinsku bilancu, onda to znači da njegov novac premašuje njegovu prirodnu veličinu.

Normalni trgovački odnosi ne samo da uspostavljaju ravnotežu u međunarodnim ekonomskim odnosima, nego upravljaju i formiranjem strukture proizvodnje u zemlji. Ako je novac nekog naroda u njegovoj prirodnoj veličini onda su u svojoj prirodnoj veličini i svi manufakturni proizvodi, ističe Gervaise. On proizvode dijeli na nužne i luksuzne, a po stupnju izvoza na one kojih ima više od domaće potražnje, one koji točno zadovoljavaju domaću potražnju i one kojih nema dovoljno pa se moraju uvoziti. Svi narodi imaju mješavinu svih ovih proizvoda, ali različitu što omogućava njihovu međusobnu trgovinu. Nijedna zemlja nema sve tri kategorije dobara u potrebnom obujmu, pa se domaća potražnja zadovoljava putem izvoza i uvoza.

Zemlja nema nikakve račune da potiče proizvodnju nekog proizvoda, jer to uvijek mora činiti na račun nekog drugog proizvoda, koji je jednako važan. Gervaise je odlučni protivnik protekcionizma i poticanja proizvodnje za supstituciju uvoza. »Kada prirodna veličina jednog ili više manufakturnih proizvoda, premda potrebnih, nije dovoljno velika da odgovori na ukupnu potražnju stanovnika najbolji je i najsigurniji način da se slobodno prihvati njegov uvoz iz ostalog svijeta, jer uvozni porezi nisu ništa drugo nego određeni stupanj zabrane i to zabrane koja te manufakture prisiljava da se povećaju preko svoje prirodne veličine, na štetu onih koje su prema položaju zemlje prirodne preko ukupne potražnje stanovnika, što smanjuje ili sprečava njihov izvoz.«³⁹ Gervaiseov antiprotekcionizam je toliko radikalno da nimalo ne relativizira vrijednost ove postavke (pomaganje mlade industrije, pitanje zaposlenosti). On ističe opće načelo bez ograničenja. Međutim, zanimljivo je da se ograničio na manufakturne proizvode, a da ne spominje poljoprivredne proizvode, što bi moglo sugerirati, da kod manufakturnih proizvoda implicira opću mobilnost proizvodnih faktora, dok je to za poljoprivredu nerealno pretpostaviti.⁴⁰

U pogledu prostornog razmještaja privrednih aktivnosti Gervaise posebnu pažnju pridaje prijevoznim troškovima, dajući prednost lokacijama uz morsku obalu, rijeke, kanale i druge puteve. Stanovništvo i bogatstvo također su raspoređeni u prostoru prema ovom kriteriju, jer rad na povoljnijem položaju je vrijedniji nego na manje povoljnom položaju. Prijevoz je rasipanje rada, pa udaljena područja zemlje ne privlače ni stanovništvo ni trgovinu i najbolje je stanovništvo iz takvih krajeva dovesti na povoljnije lokacije.⁴¹ O drugim prirodnim

³⁹ Ibid, str. 390—91.

⁴⁰ Općenito zastupnici slobodne trgovine obično pretpostavljaju punu zaposlenost i mobilnost faktora. Napuštanje ovih pretpostavki implicira znatno drugačije zaključke, premda osnovna logika i dalje vrijedi.

⁴¹ »U planinskim zemljama koje su nepristupačne kočijama i takve konfiguracije da mogu imati stanovnike samo tu i tamo u nekim zabačenim krajevima u kojima se može proizvoditi, ali tako rasutim i dalekim jedan od drugoga na njihove stanovnike može (se) gledati kao da su izvan svijeta i zemlji su od koristi samo kada napuste svoja naselja, bilo da rade u drugim krajevima za vrijeme žetve ili da brane državu.« (str. 391).

faktorima koji utječu na razlike u proizvodnosti rada, kao što je različita plodnost zemljišta, različiti sadržaj rude i sl. Gervaise ne spominje.

Gervaise je beskompromisan u obrani načela slobodne trgovine. Ako je osnovno načelo trgovine međusobna korist onih koji razmjenjuju svoj rad i proizvode, onda će njihov interes biti najbolje ostvaren ako su u tome posve slobodni. Svaka prisila može samo da umanjí korist koja se trgovinom želi postići. To je Gervaiseov krajnji zaključak: »... Trgovina nije nikad u boljem položaju nego kad je prirodna i slobodna; budući da je njezino natjeravanje, bilo putem zakona ili poreza, uvijek opasno, jer iako se namjeravana korist ili prednost sagleda, teško je sagledati njezine suprotne učine, koji su uvijek barem potpuno razmjerni namjeravanoj koristi; budući da priroda odmah ne popušta, ona zaoštrava te suprotne učinke i obično uzrokuje veće zlo, nego što namjeravana korist može izazvati. Štaviše, budući da je trgovina prešutni i prirodni sporazum da se daje ili isporuči određena veličina neke vrste rada, da bi se za uzvrat dobila slična količina u nekoj drugoj vrsti, kako najbolje odgovara potrebi i mašti, čovjek prirodno traži i nalazi najlakša i najprirodnija sredstva da postigne te ciljeve i ne može se odvratiti od tih sredstava osim silom i protiv njegove volje.«⁴²

Ako bi se tražilo najdosljednijeg borca za slobodnu trgovinu među ekonomistima prije Adama Smitha, onda se Gervaise nikako ne bi mogao zaobići. Izreka *Laissez faire, laissez passer*, koja se pripisuje francuskom ekonomisti Gournayu,⁴³ nastala je tridesetak godina poslije Gervaisea, i odnosila se primarno na unutrašnju trgovinu. Gervaise je ne samo zastupao sadržaj toga načela, nego ga je temeljito argumentirao i primijenio jednako na unutrašnju kao i na vanjsku trgovinu. Quesnayova i Smithova obrana načela slobodne trgovine nisu u stvari ništa uvjerljivija od Gervaiseove; u stvari njima je ostalo vrlo malo da dodaju onom što je rekao Gervaise.

Istina ni on nije bio bez preteča, nego je u tome razvijao ideje koje je mogao naći rasute kod Northa, Davenanta, Barbona⁴⁴ i Boisguilleberta⁴⁵ (ako ih je čitao), ali tek kod Gervaisea načelo slobodne trgovine dobiva središnje mjesto u konsistentnom teorijskom sistemu. Osim toga za Gervaisea slobodna trgovina znači više od pukih eko-

⁴² Ibid, str. 391.

⁴³ J. C. M. Vincent de Gournay bio je istaknuti ekonomist i administrator, koji je znatno utjecao na veći broj francuskih ekonomista, a sam je bio pod utjecajem Cantillona. Veza Gournaya sa radom Gervaisea nije dokazana, premda je njegovo divljenje za engleske pisce dokazano. Preveo je na francuski Childa. Veza s Gervaiseom moguća je i preko Cantillona.

⁴⁴ »Ne može biti trgovine koja je nekorisna za općinstvo; jer ako se takvom pokaže, ljudi je napuštaju; i kamo god trgovci teže, općinstvo kojeg su oni jedan dio, također teži.« Sir Dudley North, *Discourses upon Trade* (1691). »Trgovina je po prirodi slobodna i pronalazi svoje vlastite kanale i najbolje upravlja svojim tokom, a svi zakoni da joj se daju pravila i uputstva i da je se ograniči i steže, mogu služiti posebnim ciljevima privatnih osoba, ali rijetko su od koristi općinstvu.« Ch. Davenant, *An Essay on the East-India Trade* (1697). Barbon je dokazivao da će smanjivanje uvoza kao rezultat zabrane uvoza za isti iznos smanjiti izvoz. N. Barbon, *A Discourse of Trade* (1690). Navedeno prema J. Viner, op. cit.

⁴⁵ Boisguillebert je poznat kao autor maksime *Laissez faire la nature et la liberte* (Neka priroda i sloboda čine svoje).

nomskih koristi. Ona znači načelo organizacije svjetske zajednice na osnovi jednakosti i ravnopravnosti naroda i pojedinaca. Preko trgovine rad postaje trajna veza suradnje među ljudima, a sve što nije zasnoano na radu nema trajne vrijednosti.

»I kao što je cijeli svijet u stalnom kretanju ... tako i nijedna stvar na svijetu nije od čvrste i trajne vrijednosti ako nije proizvod rada i sve drugo što može nositi oznaku vrijednosti samo je sjena bez sadržaja. ... Svi ljudi imaju prirodno pravo na svoj udio u svemu što postoji u svijetu, tako ako vidimo da pojedinac uživa više od svog udjela, to je ili zbog većeg nasilja ili veće snage, nadarenosti ili neke druge okolnosti. No kako se narodi sastoje od svih vrsta ljudi, oni se svi kreću na isti jednako pomiješani način i postižu isti cilj, svaki razmjerno svojem broju. Tako narodi privlače svoje udjele u svemu što postoji na svijetu snagom prirodnog prava svojih stanovnika, prema tome narod ne može zadržati više od svog prirodnog udjela svega što postoji na svijetu i saldo trgovine mora se okrenuti protiv njega.«⁴⁶

Gornji Gervaiseov citat upućuje i na filozofske osnove njegova teorijskog sistema. One se nalaze u filozofiji prirodnog prava, koja ističe prirodno i razumno nasuprot postojećih zakona i institucija. Iako Gervaise o prirodnom poretku u kojem se ostvaruje ravnopravnost i jednakost govori kao o realitetu, očito je da je to vrlo daleko od povijesnog realiteta njegova vremena, i da njemu prirodno pravo služi kao normativna osnova za kritiku postojećih zakona i institucija. I slobodna trgovina za njega je samo normativni ideal, ali ideal koji nosi u sebi jaki naboj društvene promjene. U vrijeme kada je društveni život bio bitno određen statusom i povlasticama, kada je državna vlast i regulativa bila još dominantna u svim oblastima života i kada se u svijetu stvarao sistem kolonijalne zavisnosti svijeta prema malom broju evropskih zemalja, isticati načelo jednakosti svih pojedinaca i naroda na osnovi rada svakako je velika humanistička vizija, koja svrstava Gervaisea među istaknute novovjeke mislioce i humaniste.

Njegova vizija, međutim, ne spada u utopije, premda je naravno daleko od povijesne zbilje. Ona se temelji na ideji svestrane i slobodne ekonomske suradnje između naroda. Slobodna međunarodna trgovina put je uspostavljanja takve međunarodne zajednice u kojoj svaki pojedinac i narod može svojim radom osigurati svoj prirodni udio u svjetskoj proizvodnji i bogatstvu. Iako to i danas ostaje dalekim idealom, nema nikakve sumnje da je razvoj međunarodne trgovine tom idealu pridonio više nego ijedna druga ljudska djelatnost.

Velika je zasluga Gervaisea što je pokazao da sloboda u oblasti međunarodne trgovine nije inkompatibilna sa međunarodnim poretkom u kojem se poštuju interesi svih naroda. Obrnuto, sloboda je njegova pretpostavka. Kod Gervaisea to nije ostalo na pukoj deklaraciji nego izlazi na puni znanstveni opis međunarodnog samoregulirajućeg mehanizma ravnoteže, koji usklađuje i usmjerava međunarodne tokove dobara i novca prema objektivnim kriterijima rada. Sila može privremeno uspostaviti odnose koji ne odgovaraju realnim odnosima rada, »sjenku umjesto sadržaja«, ali samo »do pune veličine sadržaja koja

⁴⁶ Gervaise, *Sistem*, str. 388.

pripada toj sili, ali se onda taj sadržaj mora odbiti ili će s vremenom nestati ili se sam od sebe izgubiti«. ⁴⁷ Jedinstvo i struktura svijeta trajno se održavaju ne kroz silu nego rad.

Gervaise je odlučan pobornik privatnog poduzeća a protiv državnih trgovačkih društava, osim u slučaju kada pojedinci ne mogu postići neke ciljeve, kao što je uređenje zemljišta, uređenje rijeka za plovidbu, izgradnja kanala, cesta i sl. Državni monopoli lišavaju pojedinca njegova prirodnog prava da svoju radinost koristi prema svojoj sklonosti i talentu. Osim toga malo je ljudi koji će se o državnim interesima brinuti kao o svojim vlastitim, a da neće državne poslove okrenuti u vlastitu privatnu korist. Najveću opasnost od državnih trgovačkih društava Gervaise vidi u njihovoj mogućnosti da preko svake mjere povećavaju svoj kredit i na tome ostvaruju dobit na štetu vlasnika realnih godišnjih prihoda države. Ukupan godišnji rad naroda uvijek je jednak njegovim ukupnim prihodima, bez obzira koliko mu je bila nominalna vrijednost, ističe Gervaise, ⁴⁸ zato oni koji na fiktivnoj osnovi kredita dobivaju prihode, taj dio oduzimaju od onih iza čijih prihoda stoji realna vrijednost. ⁴⁹ Kredit povećava cijene, pa oni čiji se prihodi nominalno ne povećavaju s povećanjem cijena, mogu sada otkupiti samo dio onog što su mogli prije povećanja kredita.

Ovdje Gervaise ulazi i u pitanje uzroka i posljedica inflacije. Inflacija nije povezana jedino uz papirni novac i kredit. Rast cijena nastaje uvijek kada se u zemlji povećava količina novca, budući da su cijene uvijek obrnuto proporcionalne količini novca. Ako je rast cijena izazvan povećanjem metalnog novca doći će do većeg uvoza dobara koji se plaća metalnim novcem i, prema tome, do njegova odliva što jednostavno dovodi do ravnoteže. ⁵⁰ Kolebanja cijena su privremena, osim kad se količina zlata i srebra općenito poveća, ali tada cijene rastu u svim zemljama.

Znatno je složeniji slučaj kad se količina novca poveća na osnovi kredita (ili papirnog novca). ⁵¹ Povećanje novca stimulira domaću potrošnju, izvoz se smanjuje, a uvoz se plaća kovanim novcem, što dovodi do sve većeg odliva zlata i srebra iz zemlje. U tom slučaju potrebno je uskladiti količinu novca u zemlji s realnim vrijednostima, odnosno mora se smanjiti količina kredita. To se može postići smanjujući porezima kupovnu moć stanovnika ili povećanjem nominalne vrijednosti kovanog novca. Iznos kredita će tada nominalno ostati isti, ali će se relativno smanjiti u odnosu prema nominalnoj vrijednosti kovanog novca. Kovani novac zemlje, bez obzira na svoju nominalnu vrijednost, ostaje uvijek isti dio svjetskog novca, ali kredit, koji je samo oznaka za određeni broj nominalnih jedinica nacionalnog novca, realno gubi na vrijednosti. Obrnuto, ako bi se nominalna vrijed-

⁴⁷ Ibid, str. 388.

⁴⁸ Ibid, str. 392.

⁴⁹ Gervaise ne raspravlja o ulozi banaka, pa nije jasno da li pod osudu trgovačkih društava potpadaju i banke, budući da su one glavni kreatori kredita.

⁵⁰ Moderni ekonomisti fenomen inflacije obično povezuju s papirnim novcem i kreditom, pa je dobro da se podsjetite da je inflacija moguća i pri važenju kovanog novca na što Gervaise jasno ukazuje.

⁵¹ Pod kreditom Gervaise vjerojatno podrazumijeva i papirni novac.

nost kovanog novca smanjila, veličina kredita bi se proporcionalno tome povećala.

Gervaise upozorava da se operacija zaustavljanja rasta cijena i prilagođavanje količine novca proizvodnom kapacitetu zemlje može pokazati vrlo bolnom. Naime, ako se rast cijena odvijao u kraćem vremenu, većeg problema neće biti, jer se struktura proizvodnje nije pod tim utjecajem bitno promijenila. Ali ako je inflacija trajala dugo, onda je ona formirala i strukturu proizvodnje u skladu s strukturom potražnje u inflacionim uvjetima. U takvim uvjetima proizvodnja luksuznih dobara raste brže od proizvodnje nužnih dobara. Zauzastavljanje inflacije stoga pretpostavlja promjenu realne strukture proizvodnje, što može izazvati velike poremećaje i tražiti duže vrijeme.⁵²

Gervaise se kratko osvrće i na moguće posljedice duga prema inozemstvu. U normalnim uvjetima dug prema inozemstvu djeluje pozitivno na razvoj zemlje. Gervaise, međutim, preporuča oprez, ravnotežu straha i povjerenja prema strancima, kako on kaže. Ako se ova ravnoteža izgubi dug djeluje mimo pravila, eratično i izlaže zemlju velikim rizicima. Zaduženi narod ne samo da je dužan uzdržavati strane vjerovnike, nego je i njegov novac u njihovoj vlasti izložen njihovim interesima i potrebama, pa oni mogu po volji i bez pravila mijenjati bilancu zemlje.

Gervaise se svijesno ograničava na teorijska razmatranja, pazeći da ne daje nikakve preporuke u pogledu praktičnih pitanja ekonomske politike. Za to su, prema njemu, potrebna konkretna znanja o prilikama pojedinih naroda.⁵³ Ali u svim prilikama, bilo da se radi o unutrašnjim ili međunarodnim odnosima, on je u načelu sklon što većoj slobodi i inicijativi pojedinaca, videći u državnoj kontroli i usmjeravanju privrednih tokova realnu opasnost za korist koju trgovina donosi svim narodima svijeta. Trgovina samo kad je slobodna osigurava unutrašnju međunarodnu ekonomsku ravnotežu svim zemljama, a svaki pokušaj da se ona nasilno usmjerava dovodi do gubitka i poremećaja. Stvari najbolje idu onda kada ljudi otvoreno i slobodno teže realizaciji svoje koristi, jer i onda kada pretendiraju da rade za opće dobro, malo je onih koji pri tome prvenstveno ne gledaju vlastiti interes. Sličnost sa Smithovim gledanjima sama po sebi se nameće i Smithu doista nije ostalo mnogo da doda, kad je uzdizao prednosti »nevidljive ruke«, koja pomiruje privatni interes sa općim dobrom, mimo volje i stvarnih motiva pojedinaca.

U Gervaiseovu radikalnom zastupanju slobodne trgovine kriju se i određene slabosti, jer nije dovoljno pažnje posvetio nekim realnim okolnostima kojima načelo slobodne trgovine ne odgovara. Sam Gervaise je spomenuo infrastrukturne objekte, te pitanje međunarodnog zaduživanja. Posebno se ističe odsutnost argumenta za zaštitu mlade industrije (infant industry), te pitanje zaposlenosti faktora. Hume, Quesnay pa čak i Smith bili su oprezniji u formulaciji. Sa stajališta

⁵² Gervaise ovdje u analizu uvodi vrijeme prilagođavanja koje može od prilike do prilike biti različito. Isticanje važnosti dužine razdoblja prilagođavanja već je samo po sebi značajna analitička spoznaja.

⁵³ »Kako ne mislim da poznajem stanje naroda, ja se ne upuštam u primjenu nego to ostavljam onima koji su po svom položaju za to pozvani.« Ibid, str. 393.

teorije međunarodne trgovine načelo komparativnih prednosti u Gervaisea je tek nagovješteno, ali ne i jasno eksplicirano. Teorija proizvodnje ostala je praktički netaknuta, a međunarodna podjela rada gotovo svedena na prirodno-geografske razlike.

To su svakako slabosti Gervaiseova sistema, ali više u smislu da su neki problemi ispušteni iz analize, a ne da su pogrešno tretirani. Ali u pogledu svog osnovnog cilja dokazivanja, da slobodna trgovina sadrži automatski mehanizam unutrašnje i međunarodne ravnoteže, koji upravlja unutrašnjom i međunarodnom strukturom proizvodnje i distribucije proizvoda i novca i koji svako državno reguliranje čini suvišnim i štetnim, Gervaise je bio jasan i uvjerljiv. Pri tome on ne ostaje samo na iskazu svojih uvjerenja, nego razvija strogo znanstvenu teoriju, široko zasnovanu i logički konsistentnu. To znanstveno dostignuće je tim veće, što u tome nije imao uzora (premda je pojedine elemente mogao naći već gotove u ranijoj literaturi). Teorijski je pristup ono što bitno razlikuje Gervaisea od ranijih ekonomista. Naime jedno je formulirati neku generalizaciju prilikom rasprave o nekim praktičnim pitanjima stanja i politike neke zemlje, a sasvim je druga stvar kad netko sebi postavi zadaću da izgradi opću teoriju, koja pretendira na logičku konsistentnost, nezavisno od toga da li je pojedinačno iskustvo svaki put potvrđuje.⁵⁴ Gervaise je spadao u ovu drugu vrstu, predvođeci jedan sjajan niz velikih teorijskih ekonomista osamnaestog stoljeća koji od njega vodi preko Cantillona, Humea, Quesnaya, Turgota, do Smitha. Svi ostali su poznatiji i priznatiji od Gervaisea i u razvoju političke ekonomije stvarno su više značili. Ali ostaje činjenica da je Gervaise bio prvi među njima. Kad se uzme u obzir oblast kojom se Gervaise prvenstveno bavio, a to je teorija međunarodne trgovine, njegov doprinos nije bio nadmašen.

Ipak, Gervaiseovo glavno teorijsko postignuće je njegova teorija opće ravnoteže, a pojedinačne znanstvene spoznaje samo su elementi te opće teorije, strukturirani i u nju čvrsto integrirani. Istina, ona je ostala s nizom slabosti i nedorečenosti, ali je to već bio čvrsto trasirani put koji su slijedili svi kasniji veliki teorijski ekonomisti, bez obzira koliko su bili upoznati s Gervaiseovim radom. Ta činjenica daje Gervaiseu pravo na istaknuto mjesto u razvoju ekonomske znanosti, koje zaborav i nebriga kasnijih generacija ekonomista ne može osporiti.

Primljeno: 10. 6. 1985.

Prihvaćeno: 12. 7. 1985.

⁵⁴ »Važnost Isaaca Gervaisea kao jednog od autora teorije međunarodnog mehanizma prilagođavanja na osnovi opće ravnoteže u velikoj se mjeri temelji na čisto znanstvenoj formulaciji njegovih teorija i njegovom jasnom, matematički ilustriranom izlaganju tih teorija u vrijeme kada je takva precizna formulacija, lišena moralističkih obzira, jedva bila poznata u ekonomskoj literaturi.« John M. Letiche, *Balance of Payments and Economic Growth*, Augustus M. Kelley, Clifton 1975, str. 40. Aktualnost Gervaisea pojačana je reafirmacijom klasične tradicije međunarodne monetarne teorije kroz tzv. monetarni pristup. Vidi, H. G. Johnson, *Money, Balance of Payments Theory and the International Monetary Problem*, Princeton University Press, Princeton 1977.

ISAAC GERVAISE, THE FIRST THEORETICIAN OF THE GENERAL ECONOMIC EQUILIBRIUM

Zvonimir BALETIĆ

Summary

Isac Gervaise (1680—1739), an outstanding economist and the author of the essay The System or Theory of the Trade of the World (London 1720) is scarcely known in the standard histories of economic thought. Nevertheless, by the radicalism of his propositions and high consistency of his theoretical arguments, he made one of the greatest theoretical contributions in the formative period of political economy. Gervaise's main theoretical achievement is his theory of general economic equilibrium, applied to the field of international trade. In this respect he made an important advance over Petty, Davenant and North and paved the way for Cantillon. He was an uncompromising advocate of free international trade and of an equitable international order, in which the interests of all nations would be promoted, according to their labour in the world community. He was a radical opponent of the doctrine and practice of mercantilism of his time.

Gervaise's work, by intent and achievement, is fully theoretical. Particular theories and propositions are derived from general principles and are elements of a structured and integrated general theory. It suffers from a number of omissions and imprecisions, but traces a new approach to economic theorizing, followed later by all great economic theoreticians. This fact gives Gervaise a prominent place in the history of economic thought, which the carelessness of later generations should not deny him.